

Belevenissen van een Poolse militair in de Achterhoek.

Damian Duda, een Poolse militair, werd in 1939 door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Die dwongen hem voor de Wehrmacht te gaan vechten. Na D-day liep hij in Frankrijk over naar de geallieerden. Korte tijd later viel hij weer in Duitse handen. Duda ontsnapte en dook in de Achterhoek onder. Co Hettinga ging zijn sporen na.

J. G. Hettinga

De verzetsgroep van Zwarte Jan, Jan Ket, had eind 1944 en begin 1945 haar hoofdkwartier op de boerderij Somsenhuus van de familie Prinsen-Westerveld te IJzerlo in de gemeente Aalten. Het gros van de groep was ondergebracht op de oude boerderij De Bark welke op de grens van IJzerlo en De Heurne stond. Daar waren ook drie jongens opgenomen, Jim, Gerard en Chris, die voorheen in de Slangenburg op diverse onderduikadressen, waaronder Kip en Velthorst, waren ondergebracht en waarover men zeer tevreden was.

Met het oog op de op handen zijnde bevrijding en de daarmee te verwachten activiteiten wilde Zwarte Jan enige versterking. Daartoe werd een van zijn naaste medewerkers naar diens contact te Doetinchem, Be Gaasbeek, gezonden op zoek naar geschikte jongens.

Gaasbeek kon hem prompt bedienen. Bij Hendrik Berendsen aan de Varsseveldseweg ter hoogte van de Wiemelink zat een Poolse militair ondergedoken. De afgezant ging er meteen op af en na een kort gesprek ging de Pool, die zich voorstelde als Duda, mee naar

Gaanderen om ten huize van de familie Hettinga te overnachten. Tot hun schrik werden ze ter hoogte van het kerkhof staande gehouden door een Duitser – het was een paar minuten na 20.00 uur en dus spertijd – die echter het opgehangen verhaal geloofde. Zij mochten doorgaan omdat het nog maar honderd meter naar het huis was. Voor alle zekerheid is men toen toch maar achter zaal Arts over een stuk oud kerkpad naar Hettinga gegaan. Eerst werd de situatie verkend want men wist dat er Duitsers ingekwartierd waren. Het bleek dat deze 's morgens waren vertrokken. Toen de Pool en zijn begeleider echter goed en wel binnen waren, kwamen die Duitsers toch weer terug. De twee gasten trokken zich terug in het naastgelegen vertrek en konden zodoende horen wat die Duitsers in de woonkamer kwamen vertellen. Dat klonk voor Duitse oren niet erg hoopvol. Zij waren in de buurt van Venlo geweest en hadden daar geallieerde tanks gezien zo groot als huizen. Nadat de Duitsers in hun eigen kamer ter ruste waren gegaan, hebben de gasten nog

even gepraat en zijn vervolgens ook gaan slapen. De volgende morgen vroeg meester Hetinga kapper Jan Wijgman bij hem te komen om de Pool te knippen want die had een zeer opvallende haardos (die nu, anno 2000, overigens niet zou opvallen). Het haar was in een lange periode van onderduiken en vooral van gevangenschap flink gegroeid.

Duda was een korporaal van de Eerste Poolse Tankdivisie die deelnam aan de bevrijding van Nederland. Via gevechten in Normandië was men in Zeeuws-Vlaanderen terechtgekomen. Bij Axel waren de Polen met een paar tanks het kanaal overgestoken en hadden een bruggenhoofd gevormd. Dat ging vrij vlot en men was wat verder doorgestoten, tot men door de Duitsers werd verrast en omsingeld. De Polen werden krijgsgevangen gemaakt en afgevoerd per trein, vermoedelijk via Deventer. Duda en een andere Pool, Fabian geheten, hebben blijkbaar weten te ontsnappen want wij komen ze weer tegen op de boerderij Zonneberg van de familie Slagman te Harfsen. Zij bleken er niet de enige onderduikers te zijn. Er waren ook verzetsmensen, een piloot en anderen. Dat kon allemaal bij Slagman. Wij hebben ondanks alle naspeuringen niet kunnen achterhalen wie Duda en Fabian bij Slagman heeft ondergebracht.

Helaas ging het door verraad faliekant mis bij Slagman. Op 14 oktober 1944 overrompelden landwachters en SD-ers de boerderij met de onderduikers. De boerderij werd geplunderd en in brand gestoken. Elf mensen werden gevangengenomen maar twee ontsprongen de dans. Zij beleefden wel uiterst spannende en angstige momenten. Een van hen, Mart van de Bijl, heeft zijn belevenissen, nadat hij een nieuw onderduikadres in Bathmen had gevonden, op papier gezet. Aan dit relaas ontlent wij het volgende:

Het was vrijdagavond 6 uur, Mart en collega onderduiker Henk Rauwerdink uit Winterswijk hadden hun werk op boerderij Esterholt

erop zitten en vervoegden zich op de Zonneberg voor het eten. Dat kregen zij daar en sliepen er ook in een schuilplaats.

Hoewel de baas Slagman er nog niet was, ging men na enig wachten toch in hun hol 2 om te gaan slapen. Hol 1 was om 7 uur ter ruste gegaan. Hierin bevonden zich twee

Damian Tomiczek alias Duda, gefotografeerd ten tijde van de bevrijding van Aalten.

Polen, de Canadees Johnny, twee onderduikers uit Den Haag en twee uit de buurt.

Hol 2 moest plaats bieden aan baas Slagman, Job, een student-onderduiker, en aan Koos, Henk en Mart. Deze avond zou er een extra gast zijn, een verzetsman 'Jan'. Deze Jan was met Slagman onderweg. Waarom ze er nog niet waren, wist men niet, ook de zusters Jaantje en Heintje Slagman niet. Om 8 uur ging men toch maar in het hol en Jaantje ging mee om het hol met zand af te dekken. Nog maar goed en wel in het hol hoorden ze een paard met wagen het erf op komen. Een paar schrokken maar de anderen lachten en zeiden dat het de baas was. Job en Koos gingen naar boven en kwamen terug met de boodschap dat een van hen zich moest aankleden en naar boven moest komen, de andere moest in het hol blijven om te stouwen want er moest iets speciaals in het hol worden opgeslagen.

Mart bleef beneden en hij mocht alles keurig opslaan. Wat hij moest opslaan, was eerst niet bekend. Het leken wel oude geweren zonder kolf, maar het bleken stenguns te zijn.

128

POLISH ARMY

SOLDIER'S NAME AND DESCRIPTION

Rank *Cpl*

(in Capitals) *TOMICZEK*

Name (in full) *DUDA*

Birth *1897*

Parish *Kamionka Strzybowska*

In or near the town of *Polisz*

In the country of *Poland*

Enlistment *1943*

City of Father at Birth *Polisz*

City of Mother at Birth *Polisz*

Administrative Number *39315*

Serial Number of Soldier *Duda Tomasz*

DESCRIPTION ON ENLISTMENT

Height *5'10"* in. Weight *150* lbs.

Maximum Chest *42 1/2* in. Complexion *Fair*

Eyes *Brown* Hair *Blond*

Distinctive Marks and Minor Defects
Darkened eye mark white

No. 4-K U

Het identiteitsbewijs van Duda toen hij in augustus 1944 deel uitmaakte van het Eerste Poolse Leger, dat deelnam aan de bevrijding van Nederland.

CAMPAIGN STAR

No. *39315* Rank *Cpl*

Name *D. Tomasz TOMICZEK*

Unit *10TH POLISH INFANTRY DIVISION*

Armed Division, is entitled to 1939-45 STAR of FRANCE & GERMANY STAR so far as I can ascertain without reference to GHO and Echelon by virtue of following service: *6 weeks*

- 5 DEC 1945 is Signed *[Signature]*
Comd. *[Signature]*

Order: Appendix B to Campaign Stars
Regulation Order: 1945
Serial 945 July 1945

Verklaring van de Poolse luitenant-kolonel Stankiewicz, gedateerd 5 december 1945, waaruit blijkt dat korporaal D. Duda in werkelijkheid D. Tomiczek heette.

Ook ander materiaal kwam naar beneden, zoals jutezakken met handgranaten, houders en pakken munitie, bazooka's en trotyl. Kortom een complete wapendropping. Op de voorspoedige afloop werd nog een slok witte bordeaux gedronken en daarna ging men slapen.

Nadat Slagman de volgende morgen de diverse holbewoners had gewekt, werd er gegeten. Mart en Henk bleven nog wat in het hol en bekeken de spullen nog eens. Plotseling kwam Koos naar het hol lopen en riep: 'Jongens geen woord meer, de moffen zijn al op het erf'. Hij sloot het luik en strooide er zand over. Mart en Henk gingen verstijfd van schrik op hun plaats zitten en probeerden geluiden op te vangen. Er waren twee luchtkokers in het hol die boven de grond uitkwamen. Ze legden hun oor daaraan te luisteren en hoorden stemmen en schreeuwerige bevelen, echter niet in het Duits maar in het Nederlands. Later, toen er ook een motor was gekomen, klonken er ook Duitse stemmen. Het geraas ging door tot ongeveer elf uur. Hoewel er een sterke neiging was om eens poolshoogte te nemen, besloten de mannen toch in het hol te blijven, zich afvragend wat er met de anderen was gebeurd want ze hoorden niets meer van de baas of de andere jongens. Waren ze al gevangengenomen?

Tegen de middag klonken er opnieuw geluiden. Er kwamen auto's het erf oprijden en er werd wat gelost. De overvallers hadden het over tabak en waren dus op de hooizolder geweest. De onderduikers kwamen tot de conclusie dat de boerderij werd geplunderd door landwachters en Duitsers. Koeien loeiden, varkens krijsten en de kippen waren losgelaten. Plotseling klonken er schoten. Zouden het de jongens zijn? De kippen in de loods vlogen wild in het rond en plotseling was er een hevige klap op het luik van hun schuilplaats. Een van de overvallers wilde een kip pakken maar sloeg mis en moet het holle geluid gehoord

hebben. Zou hij hen ontdekken met de wapens en de munitie? En als dat gebeurde, zouden ze beslist als honden worden neergeschoten. Langzamerhand werden de geluiden minder, soms klonk er nog een motor en hoorde je wat stemmen. Maar toen waren er plotseling ontploffingen, ook kort bij de schuilplaats waardoor het zand aan alle kanten naar beneden kwam. Na een paar minuten die wel uren leken, vernam men via de luchtkokers een brandlucht. Angstige vragen, hoe zou het aflopen, zullen ze levend verbranden, in de lucht vliegen? Henk stelde voor om eruit te kruipen maar Mart vond dat dit geen zin had. Immers dan wachtte hun de kogel. Toch besloten ze later om te trachten te vluchten, beter dan levend te verbranden. Het exacte relaas door Mart van de Bijl:

Ik ga voorop, voor het luik wacht ik even. Vader in de hemel help me. Dan durf ik het luik op een kier. Een straal zand komt ons tegemoet. Dan zie ik het vreselijke waaraan ik al uren gedacht heb. Alleen is het veel verschrikkelijker. De twee grote schuren zijn één grote vuurzee. De deuren zijn naar buiten open gebarsten en knetterend slaan er enorme vlammen uit. De hitte die ons tegemoet komt is geweldig. Maar we hebben geen tijd om te kijken. We moeten zien te vluchten, weg, weg... Als ik twee meter vooruit gekropen ben en het boerenerf kan overzien, zie ik op tien meter afstand vijf soldaten met het geweer in de aanslag. Ik ga onmiddellijk terug en zeg tegen Henk dat het onmogelijk is te gaan. Ik wil weer naar beneden. 'Nee', zegt Henk, 'dan maar de andere kant op'. Dus gaan we weer, maar nu rechtsom. Het lijkt gekkenwerk om onder het oog van de wachtende soldaten het erf over te kruipen, maar wat rest ons?

Bij het muurtje, waar we langs moeten om dan over het weggetje de sloot te bereiken waarna we uit het grootste gevaar zullen zijn, zie ik tot mijn grote schrik dat ook de drie roggemijten al in brand staan, die ons nu de laatste uitweg versperren... Het is nu met ons gedaan, ik weet niets meer te verzinnen. Henk achter mij heeft het ook gezien. We

Een opname van korporaal Duda, gemaakt na afloop van de Tweede Wereldoorlog.

moeten echter weg! Als die soldaten maar even hun ogen van de brandende boerderij af laten gaan, zien ze ons... Achter ons staat de houtmijt, die van boven ook al vlam vat. Daar kruipt Henk tegenaan om na te denken. Nu zijn we tenminste ook uit het oog van die kerels. Hoe komt het toch dat ze niet op ons schieten? Nu gaat Henk voorop zonder iets te zeggen. Wat wil hij? Toch langs het muurtje naar de weg? En de vlammen van die roggemijten dan? Die slaan tegen de muur! De hitte is ondragelijk. Toch gaan we met de handen voor het gezicht zo vlug mogelijk kruipend langs de muur door het vuur. Dan zijn we aan het weggetje. Hoe is het mogelijk dat we niet verbranden? Maar we zijn er nog niet. Op de weg, dertig meter links, staan wel vijf luxe auto's met landwachters er omheen... Ik zie ze slechts als een schim en durf er niet meer naar te kijken. Het lijkt wel of ze ons zo zullen zien, maar ze schijnen net als die andere vijf nergens anders oog voor te hebben dan voor de brand. We kruipen nu langs de achterkant van de loods tot

Hert monument voor de Eerste Poolse Tankdivisie in Warschau dat op 30 september 1995 werd onthuld.

de oprit naar het erf. Dan moet het gebeuren, de weg oversteken... Zonder te wachten of te twijfelen, kruipen we naast elkaar zo plat mogelijk over de grond schurend, elk moment een salvo kogels verwachtend.

Maar er gebeurt niets. Veilig komen we in de sloot terecht. Allebei zitten we in het prikkeldraad vast, maar wat geeft het? Trekken maar, als we maar weg komen, weg van hier... De sloot is wel dertig meter lang, we hollen er doorheen, dan moeten we een klein stukje land 'nemen' en dan het dichte bosje in. Weg... Gered.... Geloofd zij God!

Tot zover de spannende ontsnapping van Mart en Henk.

De gevangenen, onder wie de twee Polen, werden naar het SD-hoofdkwartier in Deventer gebracht en nog dezelfde dag doorgestuurd naar de landwachtkazerne, een school aan de

Assenstraat te Deventer. Twee man, Henk de Weerd en Evert de Jonge, wisten hier uit te breken. De rest werd later naar de Kruisberg te Doetinchem vervoerd. Van hieruit werden zij op 2 februari 1945 met de trein vanaf station Doetinchem op transport gesteld. Bekend is dat diverse personen kans hebben gezien uit die trein te springen. Dat begon al vlak na het vertrek. Duda moet in de omgeving van De Pol zijn gesprongen en vond een eerste schuilplaats in de schuur van de boerderij Doevenhof van de familie J. Everts aan de Hulleweg 11. Toen Everts 's morgens een klap stro pakte, had hij tevens een flinke bos haren te pakken. Die waren van Duda. Voor Everts was goede raad duur want hij had al onderduikers. Bij Everts kwam de heer B.H.C. van Veen, die aan de Rekhemseweg verbleef, regelmatig melk halen en die kreeg het probleem te horen. Op zijn beurt nam hij contact op met Eduard Houtsma die ook aan de Rekhemseweg was ondergedoken. Die gaf Van Veen het advies om contact op te nemen met Gaasbeek, hetgeen Van Veen heeft gedaan met als resultaat dat Duda naar Berendsen werd overgebracht.

Achter op de fiets van zijn begeleider werd naar boerderij De Bark gereden, zonder dat er onderweg problemen rezen. Nadat Duda was verwelkomd, ging hij op zoek naar de diverse uitgangen en ontsnappingsmogelijkheden. Dat

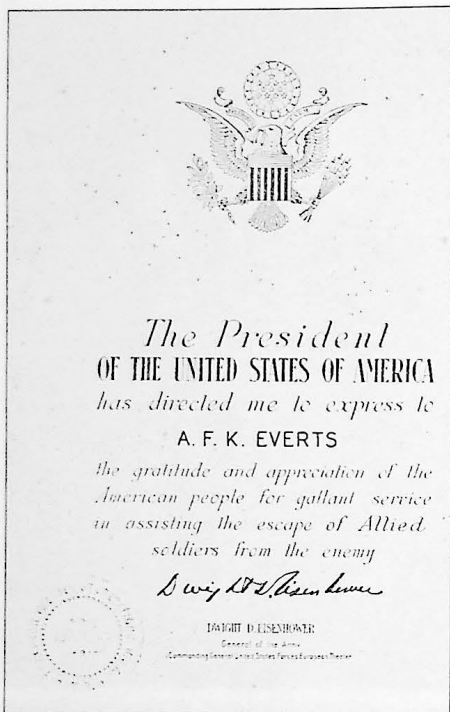
Het embleem van de Eerste Poolse Tankdivisie, het onderdeel waar Duda deel van uitmaakte. De afgebeelde hane-kam herinnert aan de overwinning op de Turken in de Slag bij Wenen in 1683.

kwam de bezetting van De Bark verdacht voor en de leider, Lange Henk (Henk van 't Lam), besloot hem vast te zetten en stelde Zwarte Jan hiervan in kennis. Jan, die van radicale maatregelen hield, zei zijn medewerker, die Duda had binnengebracht, dat hij hem zou doodschieten. Nou dat was nogal wat. Duda's begeleider reageerde hevig verontwaardigd en vond dat Jan hem dan ook maar dood moest schieten want hij was dan een even groot risico. De Amerikaanse piloot Joe Davis, die ook op Somsenuus zat, werd om advies gevraagd maar die zei: 'Het is jullie land en het zijn jullie regels'. Daar zat dus de goede knecht. Uiteindelijk was Zwarte Jan zo verstandig toch zijn voelhorens uit te steken. Via het districts-hoofdkwartier met Bob Krul, dat gevestigd was bij Sellink aan de Bombeek onder Aalten, werden inlichtingen gevraagd. En na een dag was er al een positief bericht en werd Duda vrijgelaten en volwaardig lid van de groep. Nadat men De Bark moest verlaten na liquidatie van Duitsers, kwam hij terecht op de Haart bij Aalten en hier beleefde hij de bevrijding. Toen na enige dagen de Eerste Poolse Tankdivisie door Aalten trok op weg naar het front bij Coevorden, zag hij zijn kameraden en trok onverwijld met hen mee. Het enige wat overbleef, was een foto welke direct na de bevrijding werd gemaakt voor het B.S.-legitimatiebewijs. Schrijver dezes, die Duda ook had leren kennen, is ruim dertig jaar, zij het met horten en stoten, bezig geweest hem te achterhalen om te weten hoe het hem verder was vergaan. Dankzij contacten die hij in januari 2000 kreeg met Henk Welting, een onderzoeker van vliegtuigcrashes van de British Commonwealth, is de opsporing uiteindelijk toch nog snel gelukt. Welting plaatste een internetoproep en had snel respons, zowel uit Polen als uit Nederland. Jos van Alphen uit Drost, een medewerker en onderzoeker van het Poolse Generaal Maczek Museum te Breda, verstrekte enkele adressen zoals van het

Kapper Jan Wiggman, maar ook Zwijgman, die de haardos van Duda fatsoeneerde daags nadat de familie Hettinga zich over hem had ontfermd.

Ministry of Defence, Polish Section te Middlesex G.B. en Polish Catholic Mission in England en Wales. Van het ministerie werd per brief van 24 maart 2000 uitvoerige informatie verkregen. Het bleek dat een al eerder door iemand geopperde mening juist was. Duda was niet de ware naam maar Tomiczek. Zijn voornaam Damian was wel correct. Waarom die naam Duda? Damian Tomiczek was geboren op 7 augustus 1914 te Turzyczka, Rybnik, en reeds in 1939 in het Poolse leger toen dat door de Duitsers verraderlijk werd aangevallen. Hij vocht in de slag bij Tomaszow Lubelski en werd krijgsgevangen gemaakt. Omdat hij uit Silezië kwam, werd hij in maart 1942 gedwongen in Duitse dienst te gaan. De Duitsers rekenden Silezië tot hun rijk. Toen

De familie Everts aan de Hulleweg nam Duda op nadat deze uit de trein had weten te ontsnappen. Hij was een van degenen die bij deze familie een veilig onderkomen vond. De heer A.F.K. Everts kreeg later van president Eisenhower een oorkonde waarin deze zijn erkentelijkheid uitsprak voor de aan geallieerde militaire verleende hulp.

die 'Duitse' Polen in Normandië werden ingezet, zagen zij op 22 juli 1944 kans om naar de geallieerde troepen over te lopen. Damian, die al korporaal was, kon zo in het in Engeland gevormde leger worden opgenomen. Vanaf 14 augustus 1944 nam hij deel aan de strijd tegen de Duitsers tot hij tussen Axel en Hulst gevangen werd genomen. Daar hij onder de naam Tomiczek in Duitse dienst was geweest, was uit veiligheidsoverwegingen een andere Poolse naam aangenomen. En dat was maar gelukkig,

naar later bleek.

Nadat Duda zich in Aalten weer bij zijn onderdeel had aangesloten, nam hij weer deel aan de strijd vanaf Coevorden tot in Duitsland. Daar werd hij bij gevechten in de buurt van Potshausen ten noordwesten van Oldenburg zwaargewond op 27 april 1945. Na eerst in een hospitaal in Duitsland verpleegd te zijn, werd hij op 2 mei 1945 overgebracht naar een hospitaal in Engeland. Op 18 maart 1946 keerde hij terug bij zijn onderdeel, dat als bezettingsmacht in Duitsland was gelegerd. Op 21 april 1947 kwam hij van Cuxhaven terug in Engeland en tien dagen later, op 2 mei 1949, verliet hij de militaire dienst. Damian Tomiczek, alias Duda, kreeg de volgende onderscheidingen: Cross for Valour and Bar (Pools Dapperheidskruis); The War Medal 1939-1945; The France and Germany Star en de Honorary Decoration for Wounds.

Helaas beschikte het Britse ministerie van defensie niet over Tomiczeks adres. Maar dankzij bisschop Janusz Tworek kregen wij dat samen met andere informatie. Damian was gehuwd op 22 maart 1958 met Maria de Lucchi en hij is op 12 juni 1986 te Keighley, West Yorkshire, gestorven. Er waren geen kinderen. Zijn weduwe woont daar nog en via de telefoon en brieven weten we meer over zijn naoorlogse periode. In Polen was hij metseelaar, in Engeland textielarbeider. Damian kreeg driemaal een beroerte, de vierde was dodelijk. Zijn vrouw heeft hem zeven jaar verpleegd. Damian kon niet meer praten en slechts lopen met hulp. De hoop hem nog ooit levend terug te zien, is dus vervlogen en dat is jammer, gezien al de inspanningen via brieven en bezoeken aan de Poolse ambassade, contacten met de ambassadeur bij herdenkingen, brieven aan het Rode Kruis zonder resultaat en vruchteloos gebleven brieven, bezoeken en telefoontjes naar diverse organisaties van Poolse oud-strijders. Uit het onderzoek is gebleken dat de Polen ook een belang-

rijk aandeel hebben gehad in de bevrijding van ons land. Een bezoek aan het genoemde Poolse museum in de Trip van Zoutlandkazerne in Breda is de moeite waard.

Over de aansluiting van Damian bij zijn onderdeel te Aalten werd in een krant in het zuiden melding gemaakt. Welke krant is niet bekend.

Gemengd Nieuws

Poolsch soldaat in Aalten bevrijd Eindhoven 2 April 1945 (Anep-Aneta) - Het dorp Aalten werd bevrijd toen tanks van British Guards langs een zijweg het dorp binnendrongen. Volgens berichten van de oorlogscorrespondenten T.A.C van Beers en Stephan Kossack waren alle andere toegangswegen tot het dorp door de Duitsers opgeblazen. De vijand bood heuigen tegenstand in het zuidelijk deel van het dorp. Hij had

alle bruggen op een na opgeblazen. Terwijl de kanonnen nog doorlopend bulderden raasden de tanks aan. Dit alles kon een soldaat met een sten-gun en een Poolsche kokarde niets schelen. Hij hield onze jeep aan en stelde zich voor als een korporaal van de Poolsche dragonders. 'Waar is mijn regiment tegenwoordig?', vroeg hij en hij vertelde 'ik ben vorig jaar September bij Hulst door de Duitsers gevangen genomen, doch slaagde erin uit het transport te ontsnappen'.

Damian heeft zijn vrouw nooit verteld waarom hij de naam Duda had aangenomen. Over F(V)abian heeft hij evenmin iets gezegd. Over het algemeen sprak hij zeer weinig over de oorlog. Gert Slagman heeft de gevangenschap niet overleefd. De boerderij Zonneberg is herbouwd. De kelderschuilplaats in het midden is onveranderd met geblakerde muren. bewaard gebleven.

Het identiteitsbewijs van Jan Willem Everts, die in de laatste dagen van de oorlog spoorloos verdween. Hij werd in Doesburg door de Duitsers vastgehouden, waarom is nooit bekend geworden. Vader Everts ging samen met Wim Harwig naar Doesburg om zijn zoon, die zwakbegaafd was, vrij te pleiten. Dat scheen te zijn gelukt. De volgende dag zou hij vrijkomen. Jan Willem is echter nooit thuisgekomen. Volgens geruchten zou hij bij het bombardement op Doesburg zijn omgekomen. Op het monument in Gaanderen staat hij als vermist vermeld.